

Микола КРУПАЧ
кандидат філологічних наук
доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0911-1693>
e-mail: mukolakrupach@ukr.net

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 1920–1930-х РОКІВ У ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МИКОЛИ ІЛЬНИЦЬКОГО

Уперше комплексно проаналізовано основні літературознавчі праці М. Ільницького, у яких він порушував проблему генези української еміграційної літератури 1920–1930-х років. З'ясовано, що у дослідженнях ученого практично відсутній ґрунтовний аналіз літературно-мистецького життя в еміграції, зокрема на території Польщі, саме в перші роки (кінець 1920–1923 рр.) втрати Україною незалежності. Зазначено, що, як правило, дослідник початком літературного життя української політичної еміграції в Західній Європі визначав Прагу. Вказано, що зосібна М. Ільницький у своїх працях переважно використовував термін «Празька школа», який начебто знаменував феномен зародження та розквіту української еміграційної літератури, передусім поезії.

Виявлено, що літературознавець пов'язував генезу української еміграційної літератури (зокрема поезії) міжвоєнного періоду насамперед з іменем Ю. Дарагана. Розкрито джерела, які у працях М. Ільницького стали основою інтерпретації генези тематики української еміграційної поезії 1920–1930-х років. Доведено, що літературознавець пов'язував генезу української еміграційної поезії міжвоєнного періоду з іменем Ю. Дарагана передусім під впливом «свідчень авторитетних митців того часу», які запозичував зі статті «Поезія по цей бік барикади» молодого Богдана Ігоря Антонича та огляду «Сучасна українська поезія», який буцімто належить Олегові Ольжичеві. Встановлено, що стаття Богдана Ігоря Антонича написана на замовлення польського лівого журналу, а приналежність огляду «Сучасна українська поезія» перу Олега Ольжича викликає сумнів у окремих дослідників літератури, оскільки заперечує його політичні орієнтири. Також наведено твердження одного із сучасних дослідників літератури, який звернув увагу на тенденцію до спрощеного захвалювання доволі невеликої за обсягом творчості Ю. Дарагана, зокрема його збірки «Сагайдак».

Натомість стверджено, що витоки української еміграційної літератури 1920–1930-х років потрібно шукати в таборах інтернованих воїнів Армії УНР. Саме в таборовому журналі «Наша зоря» ще 1921 р. Є. Маланюк уперше закликав українських митців перетворити національне мистецтво на нову потужну зброю в боротьбі з окупантами України.

Ключові слова: М. Ільницький, Ю. Дараган, Є. Маланюк, генеза української еміграційної літератури 1920–1930-х років, «Празька школа», «вісниківство».

За останні десятиліття зроблено чимало для повернення в Україну творчих здобутків багатьох еміграційних письменників. Надруковано низку монографій, статей, захищено дисертації, а головне – побачили світ твори окремих митців слова. Проте з різних причин поза увагою дослідників і надалі залишається ще чималий прошарок української еміграційної літератури, зокрема тої, що була створена на початку 1920-х років у таборах інтернованих воїнів Армії Української Народної Республіки (УНР) та місцях масового перебування політичних біженців з України.

У дослідженнях українського літературного процесу ХХ ст. також практично відсутній ґрунтовний аналіз літературно-мистецького життя в еміграції, зокрема на території Польщі, саме в перші роки втрати Україною незалежності, наприкінці 1920–1923 рр. Як правило, деякі дослідники початком літературного життя української політичної еміграції в Західній Європі визначали Прагу. Навіть з'явився термін «Празька школа», який начебто знаменував феномен зародження та розквіту української еміграційної літератури, передусім поезії. Водночас дехто з літературознавців намагався пов'язати генезу національної літератури 1920–1930-х років у еміграції з постаттю Дмитра Донцова – головного редактора відновленого у Львові 1922 р. «Літературно-наукового вісника». В українському літературознавстві вже довгий час навіть наявний «різнобій» щодо вживання термінів «Празька школа» («поети-пражани») та «вісниківство» («письменники-вісниківці»). Дехто з науковців принципово використовував один із них, а дехто вживав їх як паралельні («синонімічні») терміни. Сергій Квіт стверджував, що «дотепер меншою мірою» можна «говорити про наукові дослідження вісниківської проблематики», а «більшою – про **ідеологічну війну** [тут і далі в цитатах усі виділення мої – М. К.], що набирає нових обертів в українській гуманітаристиці» (Квіт, 2013, с. 100).

Зрозуміло, що за такої безкомпромісної постановки проблеми кожен літературознавець, який пробував її осмислювати, навіть знехотя опинявся на одній із «ліній» уже сучасного «ідеологічного фронту». Цілком усвідомлюючи, що ця чергова «ідеологічна війна», зокрема в українському літературознавстві, може так ніколи й не завершитися, вартувало б звернути увагу на першу спільну неточність, що якраз й об'єднує прихильників різних візій генези української еміграційної літератури міжвоєнного періоду.

Адепти чи то «Празької школи», чи «вісниківства» лише мимохідь згадували, що письменники-емігранти молодшої генерації переважно належали до прихильників УНР, але не достатньо наголошували, що багато з них також були і її мілітарними захисниками. Беручи до уваги такі й подібні факти з біографій передусім письменників-воїнів, здається, апіорі недоречно постійно наголошувати на їхньому чи то «національному», чи навіть «націоналістичному» самоусвідомленні («прозорінні»), що начебто настало **під чийсь там впливом уже аж після поразки визвольної боротьби 1917–1921 рр., опорною силою якої вони якраз і були**. Передусім саме певні **національно-політичні переконання** змусили їх не тільки добровільно вступити до лав Армії УНР, але й спонукали багатьох із них залишатися вірними **військовій присязі** до кінця життя (часом доволі короткого).

Водночас українська еміграційна література 1920–1930-х років стала в культурному житті окупованої московськими більшовиками України не тільки мистецьким, але й політичним феноменом. Саме митці-емігранти продовжили національне відродження, започатковане в Україні після низки революційних подій у московській

імперії, що розпочалися в лютому (за новим стилем – у березні), а не в жовтні (за новим стилем – у листопаді) 1917 р.

Мета статті – використовуючи культурно-історичний та порівняльні методи, висвітлити генезу української еміграційної літератури 1920–1930-х років у інтерпретації зосібна Миколи Ільницького. Адже він належить до піонерської когорти вчених, яким в Україні наприкінці ХХ ст. випала доля досліджувати надбання еміграційних літераторів міжвоєнного періоду, яких окупаційний московський режим не тільки забороняв, але й піддавав фальсифікаторському очорненню, передусім за незламну політичну позицію, яка відображена й у їхній творчості, переважно невідомій радянським критикам.

Однією з перших в Україні розвідок, де побіжно розглянуто творчість і деяких поетів-емігрантів, стала досить розлога стаття М. Ільницького «Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20–30-х років ХХ ст.», яка вперше була опублікована 1990 р. У цій праці вчений ще розглядає еміграційну літературу як частину західноукраїнської. Також потрібно зазначити, що загалом М. Ільницький вбачає у «поетичних школах» своєрідний «штрих» до «вироблення **концепції**», зокрема української «**культури як національного феномена**». Щоб «підійти до вироблення такої концепції», дослідник радить «передусім відкинути старі догми й шаблони, серед яких – класово-соціальний підхід, що розглядає літературу як привідний пас **ідеології** і заперечує її **загальнолюдські цінності**, а також ігнорує внутрішню природу мистецтва, її самоціль» (Ільницький, 1990b, с. 156).

Водночас М. Ільницький не пропонує критеріїв, так би мовити, «нового» (очевидно, національно-державницького) підходу до «вироблення концепції» української «культури як національного феномена». Натомість своє дослідження він розпочинає з доволі розлогого цитування статті «Пальці на горлі», написаної Олександром Гаврилюком 1940 р., тобто в період московської окупації західноукраїнських земель. Однак потрібно наголосити, що цитована стаття, очевидно, була замовною з боку московської окупаційної влади, тому її можна розглядати, зокрема, і як публічний ідейно-політичний фальсифікат на окремих західноукраїнських та еміграційних письменників, творчість яких передусім містила низку національно-державницьких концептів.

Так, Микола Ільницький із цієї статті процитував фрагмент, де Олександр Гаврилюк писав про «групу Дмитра Донцова», до якої начебто увійшли «здебільшого пройдисвіти, що зібралися навколо журналу “Вісник”», зокрема: Євген Маланюк, Богдан Кравців, Олена Теліга, а також Олег Ольжич, Юрій Клен та Леонід Мосендз, які буцімто лише «доповнюють цю сім’ю озвірилих **антинародних віршомазів**» (Ільницький, 1990b, с. 156–157).

Також Микола Ільницький заручився підтримкою «зарубіжного історика» Івана Лисяка-Рудницького та пристав до його думки, буцімто «інтелектуальний рівень націоналістичного середовища» в 1930-ті роки «був невисокий, і його намагалися компенсувати тоном, який не терпів заперечень». Щоб проілюструвати начебто правдивість насправді доволі маніпулятивних тверджень Івана Лисяка-Рудницького, Микола Ільницький процитував також і виступ Богдана Ігоря Антонича, який він виголосив у Львові 31 січня 1935 р. під час вручення йому літературної премії Товариства письменників і журналістів (ТОПІЖ). Вчений охарактеризував виступ поета, як «однин з найпоказовіших **виявів протесту проти понижування митця і зведення мистецтва до ідеологічної функції**». Зосібна, Микола Ільницький процитував фрагмент

виступу Богдана Ігоря Антонича, де молодий поет твердив: «Я не мандолініст ніякого гуртка. Не вистукую верблів на барабані дерев'яного патосу. Знаю добре, що криця й бунтарство, котурни й сурми наших поетів – це здебільша векслі без покриття». На думку М. Ільницького, «полемічна спрямованість і навіть адресація цього виступу очевидні» (Ільницький, 1990b, с. 165).

Та учений помилявся. Багато із процитованих ним тверджень не цілком зрозумілі навіть для ретельних дослідників літературного процесу 1920–1930-х років. Загалом, складається враження, що і Богдан Ігор Антонич, і Іван Лисяк-Рудницький писали про панування якоїсь української тоталітарної системи, зокрема в 1930-х роках у Галичині та на еміграції. Однак це – історичний абсурд.

Загалом, гене́за української еміграційної літератури 1920–1930-х років і досі залишається малодослідженою. Водночас у її висвітленні з'явилася низка маніпулятивних тверджень і літературознавчих (чи радше літературо-не-знавчих) міфів, про що доводилося писати в дослідженні «Проблема маніпуляцій у висвітленні гене́зи української еміграційної літератури 1920–1930-х років» (Крупач, 2013b, с. 305–322). Зокрема, щодо Богдана Ігоря Антонича, то про його ідейно-політичні перебіги від одних до інших західноукраїнських угруповань уже доводилося писати, зокрема у статті «“Чорні демони” та “ясні янголи” в літературознавстві (проблема утаємниченої діяльності деяких західноукраїнських письменників 1920–1930-х років)» (Крупач, 2014, с. 88–96). Тут вартує лише нагадати, що зосібна Богдан Ігор Антонич спочатку надмірно вихвалював Дмитра Донцова й у редагованому ним журналі викривав промосковську сутність не тільки родини Крушельницьких, але й персонально Михайла Рудницького та Святослава Гординського. Утім, через нетолерантні висловлювання про Олену Телігу Богдан Ігор Антонич був «відлучений» від «Вісника» Дмитром Донцовим і дуже швидко почав співпрацювати саме з Михайлом Рудницьким, якому належали провідні функції не тільки в ТОПЖу, але й у тижневику «Назустріч».

Також з ідейно не надто чітких висловлювань Богдана Ігоря Антонича й Івана Лисяка-Рудницького, на жаль, може навіть скластися хибне враження, буцімто доволі політично складне поняття (особливо в міжвоєнний період) «Україна» вони суб'єктивно персоніфікували з образом, зокрема, Дмитра Донцова, немовби намагаючись натякати, що західноукраїнські й еміграційні письменники ретранслювали якісь його персональні, а не загалом національно-державницькі ідеї. Відповідно можна здогадуватися, що суб'єктивні погляди Богдана Ігоря Антонича й Івана Лисяка-Рудницького певним чином вплинули і на оцінку гене́зи української еміграційної поезії 1920–1930-х років у інтерпретації Миколи Ільницького.

Так, невдовзі вчений розширив цитовану статтю «Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20–30-х років ХХ ст.». У новій редакції вона отримала назву «Західноукраїнська і еміграційна поезія 20–30-х років» та 1992 р. була опублікована окремою брошурою (Ільницький, 1992). А 1995 р. вийшла у світ монографія М. Ільницького, якій він дав доволі символічну назву – «Від “Молодої Музи” до “Празької школи”». У ній уже вміщений окремий розділ, який автор назвав «Поезія української еміграції міжвоєнного двадцятиліття» (Ільницький, 1995, с. 196–317).

Водночас ще 1990 р. у журналі «Дзвін» Микола Ільницький опублікував власний переклад українською мовою статті Богдана Ігоря Антонича «Поезія по цей бік барикади» (Антонич, 1990, с. 114–116), що вперше побачила світ 1934 р. у «польському часопису **лівої** орієнтації “*Sygnaly*”» (Ільницький, 1990a, с. 116). У ній буквально

недавній (1933) випускник Львівського університету взяв на себе відповідальне завдання: представити польським читачам огляд західноукраїнської та еміграційної поезії останніх десятиліть. Зокрема, інтерпретуючи творчість поетів-емігрантів «воєнного покоління», Богдан Ігор Антонич у своєму огляді стверджував, що «**найвидатнішим**» поміж ними є начебто **Євген Маланюк**, але «**першим** серед них виділяється [у перекладі з польської можна читати навіть “виривається” – М. К.]» Юрій Дараган, «що передчасно помер на туберкульоз (1894–1926)», а його «**видана у Празі 1925 р. збірка “Сагайдак”** із надзвичайною майстерністю і відчуттям слова **містить у собі всі елементи, які згодом розвиватиме решта поетів еміграції: яскравий історизм, варяги, дикий степ, сонячний Дажбог, настрої вигнанця**» (Антонич, 1990, с. 116). Висловлюванню Богдана Ігоря Антонича про Юрія Дарагана згодом судилося стати своєрідним алгоритмом для багатьох літературознавців у висвітленні генези української еміграційної літератури 1920–1930-х років. Воно наявне у низці публікацій, зокрема розміщених в інтернеті, тому, щоб у подальшому уникнути повторів у цитуванні, умовно назву його «крилатим».

Передусім потрібно зазначити, що стаття «Поезія по цей бік барикади» написана на замовлення та під явним тиском культурних діячів промосковської орієнтації. Тож вона цілком може містити маніпулятивні твердження, зокрема й політичного змісту, про що доводилося писати в окремій публікації (Крупач, 2014, с. 88–96). Також у дослідженні «Генеза тематики української еміграційної поезії 1920–1930-х років у інтерпретації Б. І. Антонича» (Крупач, 2013а, с. 133–141) було фактологічно обґрунтовано, що цитовані твердження молодого поета про ідейно-тематичну першість збірки «Сагайдак» є вкрай суб'єктивними та науково бездоказовими. Тож вони не є авторитетним джерелом у висвітленні генези української еміграційної літератури 1920–1930-х років, як це одним із перших у сучасному літературознавстві робив М. Ільницький.

Так, можливо, перебуваючи під впливом автора перекладеного огляду, у статті «Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20–30-х років ХХ ст.» М. Ільницький висловив припущення, буцімто «**першим** поетом Празької школи можна назвати Ю. Дарагана». Далі вчений уже стверджував, що «у творчості Дарагана окреслилися всі основні мотиви, які згодом розвинули інші представники цієї групи: відчуття історичних національних джерел, починаючи від слов'янського язичництва, княжої та козацької доби. Історія оживає в його творах не стільки як тематика, скільки як духовна, навіть психологічна категорія» (Ільницький, 1990b, с. 165–166). Аналогічні за змістом оцінки вченого є й у дослідженні «Західноукраїнська і еміграційна поезія 20–30-х років». Тут Микола Ільницький уже відкрито вказував джерело, яке вплинуло на його інтерпретацію генези української еміграційної поезії міжвоєнного періоду, зосібна наводячи вже цитоване твердження Богдана Ігоря Антонича зі статті «Поезія по цей бік барикади» (Ільницький, 1992, с. 26). Збіжні думки вченого щодо витоків еміграційної поезії 1920–1930-х років присутні й у монографії «Від “Молодої Музи” до “Празької школи”» (Ільницький, 1995, с. 201–202).

На початку 1990-х років Микола Ільницький навіть опублікував статтю, яку красномовно, але доволі безпідставно назвав «Юрій Дараган – перший поет “Празької школи”». У ній дослідник пояснював, що «“Празька школа”, або празька група, – це частина української поезії, яка розвивалася в умовах української еміграції 20–30-х років ХХ століття» (Ільницький, 2005, с. 409). До неї вчений, зокрема, зарахував по-

тичну творчість Євгена Маланюка, Олексі Стефановича, Олега Ольжича, Леоніда Мосендза, Олени Теліги, Наталі Лівницької-Холодної, Галі Мазуренко та інших. Отож, як уже видно хоч би з назви статті, серед цього творчого масиву Ю. Дараганові надано статус **першості**. Проте у статті М. Ільницький не здійснив порівняльно-хронологічного аналізу творчих досягнень поетів-емігрантів, а вже звично стверджував, що «**першим** поетом, в якого виразно окреслився комплекс ідей і почувань, характерний для “Празької школи”, є Юрій Дараган (1894–1926)». Підставою для такого висновку вченого, як і в деяких інших дослідженнях з аналогічною тематикою, є уже «крилате» висловлювання Богдана Ігоря Антонича із статті «Поезія по цей бік барикади», із яким і погодився Микола Ільницький (Ільницький, 2005, с. 412–413).

У ще одній статті про Ю. Дарагана, названій уже «Гридень Дажбога», М. Ільницький переконував, що «маленька книжечка» «Сагайдак» начебто «поклала **початок** такому явищу нашої літератури, як “празька школа” української поезії», бо «відроджувала батьківщину в серцях тих, хто втратив рідну землю, – відроджувала батьківщину духовну, з її історією, культурою, національним світосприйняттям». Знову ж таки власні переконання про генезу української еміграційної поезії міжвоєнного періоду вчений не аргументував порівняльним аналізом творчості тогочасних літераторів. Натомість своє доволі безапеляційне твердження про поезію Ю. Дарагана він підкріпив лише, як зазначено у статті, «**свідченнями авторитетних митців того часу**» (Ільницький, 1999, с. 22–23). Першим він навів уже «крилате» висловлювання Богдана Ігоря Антонича зі статті «Поезія по цей бік барикади». Другим – процитоване «свідчення» з огляду «Сучасна українська поезія», яке нібито належить О. Ольжичеві. У ньому з-поміж іншого автор намагався здійснити й дуже стислий огляд творчості «**націоналістичної**» групи поетів. Цікаво, що буцімто О. Ольжич, який очолював Культурно-освітню референтуру Проводу українських націоналістів (ПУН), «**найперше**» з-поміж поетів-націоналістів закликав «згадати **Ю. Дарагана**», який насправді належав до партії українських соціалістів-революціонерів (есерів). Водночас автор статті «Сучасна українська поезія» також переконував, що нібито «історіософічні натяжки Дарагана повно розкрив **другий** поет-емігрант **Є. Маланюк**» (Ольжич, 2007, с. 198).

Загалом, потрібно зауважити, що авторство статті «Сучасна українська поезія» у ретельних дослідників літератури викликає цілком аргументований сумнів (Ольжич, 1994, с. 426). Так, не погодився із приналежністю статті перу Олега Ольжича, зокрема, Петро Іванишин (Іванишин, 1996, с. 164). Адже в ній, коли взяти до уваги контекст літературно-критичних публікацій О. Ольжича, зміст окремих тверджень явно суперечив його ідейно-політичним поглядам. Про це доводилося писати у таких дослідженнях, як «“Перший” та “другий” поети “Празької школи”: проблема автентичності “свідчень авторитетних митців”» (Крупач, 2015, с. 219–232), «*Factological orientations of text authorization*» (Крупач, 2020, р. 393–398), «“З лупою літературного детектива” (До проблеми ідентифікації утаємничених текстів)» (Крупач, 2021, с. 212–225) та інших.

Відлуння дещо прихованого протистояння між оцінкою творчості Ю. Дарагана та Є. Маланюка також відчутне, зокрема в «антології» «Поети Празької школи», упорядкованій М. Ільницьким. Передусім потрібно зазначити, що книжка має ще й другу назву – «**Срібні сурми**». Саме так Ю. Дараган найменував один із власних циклів у збірці «Сагайдак». Якщо врахувати, що назва має передати надзвичайно стислий зміст усього видання, то вона навіть мимовільно наштовхує на думку, що «поети

Празької школи» немовби почули лідерські заклики («срібні сурми») Ю. Дарагана та розвинули їх у своїй творчості. Врешті, подібне переконання міститься й у «літературній силуеті» про Ю. Дарагана, яка належить М. Ільницькому та розпочинається твердженнями про поета, що стають уже традиційними: «Його називають **першим** представником “Празької школи” української поезії. Бо хоч він помер, коли такої школи ще не існувало, у його творках знаходять **основні мотиви**, які згодом **розробляли** представники цього угруповання» (Ільницький, 2009, с. 121).

У цитованому фрагменті тексту твердження подано, зокрема, із використання дієслів у формі третьої особи множини. Наприкінці «літературної силуети» процитовано висловлювання про Ю. Дарагана, щоб читач краще зрозумів, хто ж «називає» та «знаходить» «першість» автора збірки «Сагайдак». Цього разу начебто Ольжичеве висловлювання вже наведене навіть першим, а «крилате» Антоничеве процитоване другим (Ільницький, 2009, с. 124–125), створюючи своєрідний «авторитетний фактаж» для ілюстрації твердження, висловленого автором на початку «літературної силуети». Бо дійсно, якщо так вважали Олег Ольжич та Богдан Ігор Антонич, то хто ж може тепер заперечити авторитетність їхньої думки?

У книжці «Від “Молодої Музи” до “Празької школи”», також визнавши, що Юрій Дараган – **перший** поет, в якого виразно окреслився комплекс ідей і почувань, характерний для “пражан”», Микола Ільницький однак дещо уточнював власну позицію щодо твердження Богдана Ігоря Антонича, не посилаючись на нього: «Якщо пристати на думку про те, що поезія Ю. Дарагана містить усі елементи, які пізніше розвивали інші поети еміграції, власне “празької школи”, то треба додати, що кожен з цих поетів знаходив свій мотив, який став у його творчості домінуючим і був доведений до **поетичної концепції**, яка має свою образну домінуючу і певний комплекс художніх засобів» (Ільницький, 1995, с. 201–202).

Водночас у сучасному літературознавстві трапляються й дещо критичні погляди щодо надмірної адорації творчого доробку Ю. Дарагана. Наприклад, Володимир Базилевський у статті «Свята неправда поезії» цілком справедливо стверджував, що в середовищі українських літературознавців «намітилася **тенденція до спрощеного захвалювання** передчасно померлого» Юрія Дарагана, який у дійсності – «великим поетом» так і «не став» чи, можливо, через ранню смерть ним «не встиг стати» (Базилевський, 2012, с. 9).

Цікаво, що основною причиною провідницької ролі Ю. Дарагана історики літератури часто називають нібито першість виходу його збірки «Сагайдак», яка, мовляв, потім вплинула на творчість інших молодих поетів-емігрантів, зокібна Є. Маланюка. Однак таке твердження не підкріплене ніякою фактологічною інформацією. Насправді ж, виявляється, поетична книжка «Стилет і стилос» Є. Маланюка побачила світ швидше за збірку «Сагайдак» Ю. Дарагана. Про це детально описано у статті «Євген Маланюк та Юрій Дараган – фактологічне подання міфу про “першого” та “другого” поетів еміграції» (Крупач, 2023b, с. 231–248).

Урешті, вивчаючи українську еміграційну літературу 1920–1930-х років, яку в різних політично-мистецьких концепціях, без сумніву, найбільш «динамічно» творив Є. Маланюк, та досліджуючи її генезу, потрібно обов’язково прислухатися й до думки самого письменника-воїна. А він, зокрема, у «ювілейній промові», що має назву «Чвертьстоліття» та була виголошена 16 травня 1947 р. із нагоди 25-ліття утворення Української господарської академії (УГА) в Чехо-Словацькій Республіці (ЧСР), запев-

няв, що початкова стадія еміграції «є завше більш або менш хаотичним станом біженства», який можна охарактеризувати, як **«неупорядковане поле сил**, скерованих в ріжноманітні, дуже часто взаємно протилежні сторони». На цілком слушну думку Є. Маланюка, в 1921 р., а частково й у 1922 р., українська еміграція, яка «перебувала переважно на терені таборів інтернованих, являла саме таке хаотичне поле сил». Однак, наголошував Є. Маланюк, уже «десь року 1922 впало чітко сформульоване **гасло культурної творчости**». Він навіть вважав за обов'язок «для історії підкреслити», що «вийшло воно» саме «з того **кола військових**, яке виразно побачило, що **культура – теж зброя**». І якраз саме це таборове **«гасло культурної творчости»**, на думку Є. Маланюка, **«пізніш стало родовищем еміграційної літератури»**. Водночас «силові лінії з таборів, Тарнова й Праги почали шукати точку свого перехрещення» та знайшли її, на жаль, не у Львові, а в Подєбрадах, де 1922 р. і була утворена УГА (Маланюк, 1959, с. 127). Так, поступово центр літературно-мистецького життя еміграції з таборів інтернованих перемістився саме до Подєбрад, що були розташовані неподалік Праги. Відповідно «гасло культурної творчости», яка мала стати духовною «зброєю» в боротьбі за відновлення державного суверенітету України, так само «перекочувало» туди, адже в Подєбрадах та Празі опинилося чимало й таборових письменників.

Однак Є. Маланюк доволі розпливчато окреслив, хто ж насправді став ініціатором нового «гасла культурної творчости», яке згодом стало отим **«родовищем еміграційної літератури»**. Та якщо звернутися до його творчості, а також свідчень самих таборових письменників, то стає очевидним, що саме Є. Маланюк й ініціював його.

Наприклад, Іван Липовецький, сотник (а в еміграції – підполковник) Армії УНР, активний учасник таборового Українського товариства «Мистецтво», вшановуючи в некролозі пам'ять Євгена Маланюка, зазначав, що коли ще в **листопаді 1920 р.** Армія УНР, «останніми набоями віддавши свій прощальний салют Батьківщині, перейшла Збруч та була інтернована своїм недавнім союзником Польщею, незабутній Командарм, генерал-полковник М. Омелянович-Павленко, кинув **гасло** – “Війна не скінчена. Ми будемо продовжувати її в нових обставинах та іншими методами!..”». Та «одночасно з цим», наголошував І. Липовецький, «серед гнітучої і, як здавалось, безнадійної та сірої таборової буденщини почувся і другий твердий **голос-дороговказ**: – “**Гармати замовкли. Хай гримить українське слово!..**». І речником цього нового гасла культурної боротьби був ніхто інший, як Є. Маланюк. Про це, зокрема, засвідчив І. Липовецький, який далі в некролозі писав: «Це був голос українського вояка, сотника Армії УНР, **Євгена Маланюка**. За **словом** стався **чин**». Невдовзі після того, як Армія УНР перейшла кордон у ланцутському таборі був заснований місячник «Наша Зоря», який Маланюкове «гасло ставить своїм провідним дороговказом» та «цементує наоколо себе маси таборового вояцтва». А «душею» часопису «стає сотник Є. Маланюк» (Л-ий, 1968, с. 14).

Між іншим, саме в «Нашій Зорі» ще наприкінці вересня 1921 р., тобто ще до Другого зимового походу Армії УНР, Є. Маланюк опублікував першу частину програмної статті «Замітки про національне мистецтво», яка, зокрема, фактологічно підтверджує достовірність сказаного І. Липовецьким. З-поміж іншого, наприклад, Є. Маланюк наголошував, що **«боротьба за націю і державність** провадиться не тільки **шаблею і гарматою**, але й **пером і пензлем**, не тільки нотами дипломатичними, а й справжніми нотами – музикальними». А право нації на існування в тодішніх умовах, звичайно, «вірніше всього доводиться кулаком (та ще й – панцерним) і економічно – реальними

факторами». Однак, закликав письменник-воїн, потрібно не забувати, що «красномовною в цій боротьбі зброєю може служити й найбільш природна зброя, – **зброя національної культури духа, зброя національного мистецтва**». І особливого «значіння набирає ця духовна зброя в той час, коли **гармати тимчасово мовчать**» (М-к, 1921, с. 19).

Врешті, у цьому ж номері «Нашої зорі» Є. Маланюк опублікував також і статтю «Перше завдання», яку підписав псевдонімом «Військовий» та у якій задекларував власну політичну програму національно-державної єдності українців напередодні Другого зимового походу. Зокрема, він закликав співвітчизників стати **«активними українцями**», тобто покинути партійні чвари та «природно з'єднатися **загальним гаслом – Визволенням України**», яке «лежить на шляху від Азії до Європи» (Військовий, 1921, с. 1–4).

Детальніше провідницькі функції Є. Маланюка у процесі становлення української еміграційної літератури 1920–1930-х років розглянуто у публікації «“Визволення України лежить на шляху від Азії до Європи” (“Зброя національного мистецтва” як засіб боротьби з “ворожою псевдокультурою” Московії в ідейно-політичних візіях Є. Маланюка початку 1920 років)» (Крупач, 2023а, с. 75–117).

Отже, інтерпретація генези української еміграційної літератури міжвоєнного періоду в публікаціях М. Ільницького містить деякі фактологічні неточності, зокрема щодо провідницької ролі Ю. Дарагана та його впливу на подальшу творчість поетів-емігрантів. На жаль, дослідник у своїх працях лише побіжно враховував реалії доволі інтенсивного культурного життя українських емігрантів, які перебували в таборах інтернованих, зокрема на території Польщі. Якраз у цьому середовищі українських військовиків саме Є. Маланюк у нових реаліях бездержавності висунув гасло перетворити **«національне мистецтво»** на нову потужну «зброю». Очевидно, до цього заклик прислухався і колись російськомовний поет Ю. Дараган. Його перші україномовні вірші, що дійшли до нас, написано навесні 1922 р. саме в таборах інтернованих, зокрема в Каліші. Тож загалом є привід навіть говорити передусім про Каліську школу українських літераторів, зокрема військовиків, яка явно передувала Празькій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Антонич, Б. І. (1990). Поезія по цей бік барикади (М. Ільницький, пер. з пол.). *Дзвін*, 5, 114–116.

Базилевський, В. (2012). Свята неправда поезії. *Слово просвіти*, 29, 8–9.

Військовий. (1921). Перше завдання. *Наша зоря*, 16–17, 1–4.

Іванишин, П. (1996). *Олег Ольжич – герольд нескореного покоління*. Дрогобич: Відродження.

Ільницький, М. (1990а). Невідомий Антонич. *Дзвін*, 5, 116–117.

Ільницький, М. (1990б). Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20–30-х років ХХ ст. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка* (Т. 221: Праці філологічної секції), 156–170.

Ільницький, М. (1992). *Західноукраїнська і еміграційна поезія 20–30-х років*. Київ: Товариство «Знання» України.

Ільницький, М. (1995). *Від «Молодої Музи» до «Празької школи»*. Львів.

Ільницький, М. (1999). Гридень Дажбога. *Слово і час*, 8, 22–23.

Ільницький, М. (2005). Юрій Дараган – перший поет «Празької школи». В *М. Ільницький, У фокусі віддзеркалень. Статті. Портрети. Спогади*. Львів, 409–416.

Льницький, М. (упоряд.). (2009). *Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія*. Київ: Смолоскип.

Квіт, С. (2013). *Дмитро Донцов: ідеологічний портрет*. Львів: Галицька видавнича спілка.

Крупач, М. (2013а). Гене́за тематики української еміграційної поезії 1920–1930-х років у інтерпретації Б. І. Антонича. *Spheres of Culture*, 5, 133–141.

Крупач, М. (2013б). Проблема маніпуляцій у висвітленні генези української еміграційної літератури 1920–1930-х років. *Парадигма*, 7, 305–322.

Крупач, М. (2014). «Чорні демони» та «ясні янголи» в літературознавстві (проблема утаємниченості діяльності деяких західноукраїнських письменників 1920–1930-х років). *Spheres of Culture*, 9, 88–96.

Крупач, М. (2015). «Перший» та «другий» поети «Празької школи»: проблема автентичності «свідчень авторитетних митців». *Pomiędzy. Miż. Между. Between. Zwischen. Entre. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 1, 219–232.

Крупач, М. (2021). «З лупою літературного детектива» (До проблеми ідентифікації утаємничених текстів). *Studia Polsko-Ukraińskie*, 8, 212–225. <https://doi.org/10.31338/2451-2958spru.8.15>

Крупач, М. (2023а). «Визволення України лежить на шляху від Азії до Європи» («Зброя національного мистецтва» як засіб боротьби з «ворожою псевдокультурою» Московії в ідейно-політичних візіях Є. Маланюка початку 1920 років). В *О. Буряк, О. Гольник, М. Крупач, М. Лаврусенко, С. Михида, О. Вечірко, І. Василюшин, Г. Ключек, Есеїстика Євгена Маланюка: літературознавчі виміри: монографія*. Дніпро: Середняк Т. К., 75–117.

Крупач, М. (2023б). Євген Маланюк та Юрій Дараган – фактологічне подання міфу про «першого» та «другого» поетів еміграції. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 37, 231–248. <https://doi.org/10.33402/ukr.2023-37-231-248>

Л-ий, І. (1968). Відійшли у вічність. Євген Маланюк. *Дороговказ. Орган вояцької думки і чину*, 19, 14–15.

Маланюк, Є. (1959). Чвертьстоліття. В *Українська господарська академія в Ч.С.Р. 1922–1935, 1*. Нью-Йорк, 127–130.

М-к, Євген. (1921). Замітки про національне мистецтво. *Наша зоря*, 16–17, 19–21.

Ольжич, О. (1994). *Незнаному Воякові. Заповідане живим*. Київ: Фондація ім. О. Ольжича.

Ольжич, О. (2007). *Поезія, проза*. Київ: Видавництво ім. О. Теліги.

Krupach, M. (2020). Factological orientations of text authorization. In *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (Milan, October 26–30, 2020)*. Milan, 393–398.

REFERENCES

Antonych, V. I. (1990). Poeziia po tsei bik barykady (M. Ilnytskyi, Trans.). *Dzvin*, 5, 114–116 (in Ukrainian).

Bazylevskyi, V. (2012). Sviata nepravda poezii. *Slovo prosvity*, 29, 8–9 (in Ukrainian).

Viiskovyi. (1921). Pershe zavdannia. *Nasha zoria*, 16–17, 1–4 (in Ukrainian).

Ivanyshyn, P. (1996). *Oleh Olzhych – herold neskorenoho pokolinnia*. Drohobych: Vidrodzhennia (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1990a). Nevidomyi Antonych. *Dzvin*, 5, 116–117 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1990b). Poetychni shkoly v zakhidnoukrainskomu literaturnomu protsesi 20–30-kh rokiv XX st. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka* (T. 221: Pratsi filolohichnoi sekti), 156–170 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1992). *Zakhidnoukrainska i emihratsiina poeziia 20–30-kh rokiv*. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1995). *Vid «Molodoi Muzy» do «Prazkoi shkoly»*. Lviv (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1999). Hryden Dazhboha. *Slovo i chas*, 8, 22–23 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2005). Yurii Darahan – pershyi poet «Prazkoi shkoly». In *M. Ilnytskyi, U fokusi viddzerkalen. Stati. Portrety. Spohady*. Lviv, 409–416 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (Comp.). (2009). *Poety Prazkoi shkoly: Sribni surmy. Antolohiia*. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).

Kvit, S. (2013). *Dmytro Dontsov: ideolohichniy portret*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

Krupach, M. (2013a). Geneza tematyky ukrainskoi emihratsiinoi poezii 1920–1930-kh rokiv u interpretatsii B. I. Antonycha. *Spheres of Culture*, 5, 133–141 (in Ukrainian).

Krupach, M. (2013b). Problema manipuliatsii u vysvitleni genezy ukrainskoi emihratsiinoi literatury 1920–1930-kh rokiv. *Paradyhma*, 7, 305–322 (in Ukrainian).

Krupach, M. (2014). «Chorni demony» ta «iasni yanholy» v literaturoznavstvi (problema utaiemnychenoi diialnosti deiakykh zakhidnoukrainskykh pysmennykiv 1920–1930-kh rokiv). *Spheres of Culture*, 9, 88–96 (in Ukrainian).

Krupach, M. (2015). «Pershyi» ta «druhyi» poety «Prazkoi shkoly»: problema avtentychnosti «svidchen avtorytetnykh myttsiv». *Pomiedzy. Mizh. Mezhd. Between. Zwischen. Entre. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 1, 219–232 (in Ukrainian).

Krupach, M. (2021). «Z lupoiu literaturnoho detektyva» (Do problemy identyfikatsii utaiemnychenykh tekstiv). *Studia Polsko-Ukrainskie*, 8, 212–225. <https://doi.org/10.31338/2451-2958spu.8.15> (in Ukrainian).

Krupach, M. (2023a). «Vyzvolennia Ukrainy lezhyt na shliakhu vid Azii do Yevropy» («Zbroia natsionalnoho mystetstva» yak zasib borotby z «vorozhoiu psevdokulturoiu» Moskovii v ideino-politychnykh viziiakh Ye. Malaniuka pochatku 1920 rokiv). In *O. Buriak, O. Holnyk, M. Krupach, M. Lavrusenko, S. Mykhyda, O. Vechirko, I. Vasylyshyn, H. Klochek, Eseistyka Yevhena Malaniuka: literaturoznavchi vymiry: monohrafiia*. Dnipro: Seredniak T. K., 75–117 (in Ukrainian).

Krupach, M. (2023b). Yevhen Malaniuk ta Yurii Darahan – faktolohichne podannia mifu pro «pershoho» ta «druhoho» poetiv emihratsii. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 37, 231–248. <https://doi.org/10.33402/ukr.2023-37-231-248> (in Ukrainian).

L-yi, I. (1968). Vidiishly u vichnist. Yevhen Malaniuk. *Dorohovkaz. Orhan voiatskoi dumky i chynu*, 19, 14–15 (in Ukrainian).

Malaniuk, Ye. (1959). Chvertstolittia. In *Ukrainska hospodarska akademiia v Ch.S.R. 1922–1935, I*. Niu-Iork, 127–130 (in Ukrainian).

M-k, Yevhen. (1921). Zamitky pro natsionalne mystetstvo. *Nasha zoria*, 16–17, 19–21 (in Ukrainian).

Olzhych, O. (1994). *Neznanomu Voiakovi. Zapovidane zhyvym*. Kyiv: Fundatsiia im. O. Olzhycha (in Ukrainian).

Olzhych, O. (2007). *Poeziia, proza*. Kyiv: Vydavnytstvo im. O. Telihy (in Ukrainian).

Krupach, M. (2020). Factological orientations of text authorization. In *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (Milan, October 26–30, 2020)*. Milan, 393–398 (in English).

Mykola KRUPACH

PhD (Philology)

*Associate Professor of the Department
of Ukrainian Literature named by M. Vozniak*

I. Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0911-1693>

e-mail: mukolakrupach@ukr.net

THE GENESIS OF UKRAINIAN EMIGRATION LITERATURE THE 1920^s–1930^s IN THE INTERPRETATION OF MYKOLA ILNYTSKY

For the first time, the main literary works of M. Ilnytskyi have been comprehensively analyzed, in which he raises the problem of the genesis of Ukrainian emigration literature of the 1920^s–1930^s. It has been found that the scholar's research practically lacks a thorough analysis of literary and artistic life in emigration, particularly in the territory of Poland, precisely in the first years (late 1920–1923) of Ukraine's loss of independence. As a rule, the researcher identifies Prague as the starting point of the literary life of Ukrainian political emigration in Western Europe. In his works, M. Ilnytskyi mainly uses the term «Prague School», which supposedly marks the phenomenon of the birth and flourishing of Ukrainian emigration literature, primarily poetry.

It is revealed that the literary scholar associates the genesis of Ukrainian emigration literature (particularly poetry) of the interwar period primarily with the name of Yuriy Daragan. The sources that formed the basis for interpreting the genesis of the theme of Ukrainian emigration poetry of the 1920^s–1930^s in the works of M. Ilnytskyi are revealed. It is proven that the literary scholar associates the genesis of Ukrainian emigration poetry of the interwar period with the name of Y. Daragan primarily under the influence of «testimonies of authoritative artists of that time», which he borrows from the article «Poetry on this side of the barricade» by the young Bohdan Ihor Antonych and the review «Modern Ukrainian Poetry», which allegedly belongs to Oleh Olzhych. It is established that the article by B. I. Antonych was written at the request of a Polish left-wing magazine, and the attribution of the review «Modern Ukrainian Poetry» to O. Olzhych raises doubts among some literary researchers, as it denies his political orientations. The statement of one of the modern literary researchers is also given, who drew attention to the tendency towards simplified praise of the rather small volume of Y. Daragan's work, particularly his collection «Sagaydak».

Instead, it is argued that the origins of Ukrainian emigration literature of the 1920^s–1930^s should be sought in the camps of interned soldiers of the Army of the Ukrainian People's Republic. It was in the camp magazine «Nasha Zorya» back in 1921 that Yevhen Malanyuk first called on Ukrainian artists to turn national art into a new powerful weapon in the fight against the occupiers of Ukraine.

Key words: M. Ilnytskyi, Y. Daragan, Y. Malanyuk, the genesis of Ukrainian emigration literature of the 1920^s–1930^s, «Prague School», «visnykivstvo».

*Стаття: надійшла до редакції 13.03.2025
прийнята до друку 12.06.2025*